

ELITCSERE ÉS KÉSEI ELITREPRODUKCIÓ. KORMÁNYZATI SZEREPLŐK, 1990–2010

Ványi Éva

(doktorjelölt, Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a rendszerváltozás után formálódó kormányzati elit pártállami folytonosságának vizsgálatával foglalkozik. Azt elemzi, hogy az 1990 és 2010 között hivatalban levő kormányok milyen arányban, milyen pozíciókba neveztek ki olyan kormányzati tisztségviselőket, akik az előző, államszocialista rendszerben meghatározó némenklatúrapozíciókat töltötték be. A fő kérdés, hogy az új elit formálódásában milyen szerepet játszottak a pártállami elit szereplői, a fő döntéshozók, vagy a másodvonal kapott-e lehetőséget a demokratikus politikai rendszeren belüli új szerepek betöltésére. A kutatás nem csak a szűkebb értelemben vett kormánytagokra, a miniszterelnökre és a miniszterekre terjed ki, hanem meghatározó politikai és döntéshozatali befolyásuk folytán a politikai és közigazgatási államtitkárokra is. Vizsgálja, hogy van-e különbség a politikai és szakmai vezetők pozícióba kerülése között abban a tekintetben, mennyire meghatározó a korábbi némenklatúra a különböző természetű pozíciókba való kinevezés tekintetében.

Kulcsszavak: kormány ■ elit ■ pártállam ■ némenklatúra
■ elitrekrutáció ■ elitcirkuláció

A rendszerváltozás nyomán kialakuló modern magyar politikai rendszer máig a politikai közbeszédbe visszatérő rendezetlen adóssága az új politikai elit pártállami szerepvállalásának tisztázása: ki, milyen időszakban, mennyi ideig, milyen pozíciót töltött be a némenklatúrában, és az államszocialista rendszer egykori reprezentánsai milyen mértékben tudtak az új elit, szűkebb értelemben a politikai elit részeként a rendszerváltás után is meghatározó döntéshozatali pozíciókat elfoglalni.

Az eltelt huszonkét évben időről időre felmerült a társadalmi és politikai igény a pártállam prominenseinek a rendszer működtetésében és fenntartásában játszott súlyának és szerepének tisztázására. Az 1991-ben elfogadott, majd 1992-ben alkotmányellenesnek nyilvánított Zétényi–Takács-féle igazságtételi törvényjavaslat óta egészen napjainkig napirenden van ez a téma. A jelenlegi parlamenti ciklusban különösen sokat foglalkozott a politika ezzel a

témakörrel: a pártállami időszak bűneinek elévülhetetlensége bekerült az Alaptörvény nemzeti hitvallásába, és az Alaptörvény 2013 márciusában elfogadott negyedik módosítása deklarálja a kommunista rendszer bűneit, illetve abban a Magyar Szocialista Munkáspárt és annak jogutód szervezete a Magyar Szocialista Párt felelősségét is (T/9929 törvényjavaslat: Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása).¹ Szintén alkotmányos szintre került a Nemzeti Emlékezet Bizottsága felállításának kötelezettsége; ez a testület hivatott a kommunista diktatúrával kapcsolatos emlékezet megőrzésére és a diktatórikus rendszer működésének, a hatalmat birtokló szervezetek, személyek szerepének, tevékenységének feltárására. A rendelkezés végrehajtására vonatkozó jogszabály azonban még nem készült el.

Az Alaptörvény és az átmeneti rendelkezések parlamenti vitája kapcsán különböző témák mentén ismét elindult egy politikai, közéleti diskurzus a pártállami múlt és felelősség tisztázásának céljával. Ennek a folyamatnak a kormánypártok és az ellenzéki pártok egyaránt aktív alakítói voltak: a Jobbik még a parlamenti ciklus legelején benyújtotta a pártállamban betöltött pozícióknak köszönhető nyugdíjprivilegiumok megszüntetésére vonatkozó törvényjavaslatát,² amelynek parlamenti tárgyalása még folyamatban van. Kormánypárti képviselői javaslat alapján született meg a 2011. évi CCX. törvény³ az emberiség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről, amelynek melléklete definitíve meghatározza a kommunista bűncselekmény fogalmát.⁴ A pártállami politikai múlt feldolgozása tehát a magyar közélet jelen levő problémája, de nem csak a törvényhozási munka, hanem más politikai döntéshozók szintjén is.

Közvetlenül a rendszerváltás után megkezdődtek azok a kutatások, amelyek döntően a parlamenti elitek koncentráltan az új politikai elit összetételére, folytonosságára reflektáltak (Szelényi, 1994; Szelényi–Szelényi, 1995; Ilonszki–Kurtán, 1999; Ilonszki, 2003; Körösi, 1996, 1997; Gázsó, 1993, 1996, 1997). Kevésbé feltárt terület azonban a kormányzati pozíciókat betöltők rekrutációjának és cirkulációjának – benne a pártállam folytonosságának –, vizsgálata annak ellenére, hogy több miniszterelnök és számos miniszter is köztudottan magas posztokat töltött be a rendszerváltást megelőzően is. Jelen írás célja képet adni a rendszerváltás utáni kormányzati elit tagjainak nómenklatúramúltjáról: feltárni, hogy milyen arányban és mely kormányzati pozíciókba kerültek be a korábban különböző posztokat betöltők, és a nómenklatúra mely szintjeinek képviselői mutatnak folytonosságot a rendszerváltás utáni kormányzati elitben is.

Az alábbiakban először röviden bemutatásra kerül a nómenklatúrára épülő rendszer működése, majd megvizsgáljuk a rendszerváltás utáni kormányzati elit tagjainak nómenklatúraeredetét.

A NÓMENKLATÚRA ÉRTELMEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE

Bár a nómenklatúra kifejezés, valamint a politikai nómenklatúra fogalma csak viszonylag későn, az 1980-as években jelent meg és terjedt el a tudományos szóhasználatban (Huszár, 2007: 50–52; Voslensky, 1980), az kétségtelen tény, hogy az egykori Szovjetunióban és a kelet-közép-európai országokban egy, a nyugati demokratikus berendezkedéstől markánsan eltérő kinevezési rendszer működött a politikai mellett, az egyéb társadalmi szférák hivatalainak betöltésére vonatkozóan is. A rendszer prototípusa a Szovjetunióban épült ki az 1920-as években, majd a második világháború után ennek mintájára került bevezetésre a kelet-közép-európai országokban – Magyarországon 1948, a fordulat éve után –, egy új, az átalakult hatalmi viszonyokat visszatükröző elitréteg kialakításának céljával. Az új elit-kiválasztódási struktúra lényegét és működési alapját a demokratikus rendszerekben inkább jellemző választási procedúrákkal ellentétben a hatalmi jogosítványokat egyedül birtokló párt általi kinevezés jelentette. Az új rendszer vezetői pozíciójukat egy sajátos kinevezési rendszer és procedúra eredményeként nyerték el. Ez a struktúra felülírta az 1945 után éppen csak elindult demokratikus elit-kiválasztódási folyamatokat, amelynek alapját a társadalom tagjainak bizalma és a speciális teljesítményen alapuló tudás jelentették volna. Ehelyett a kommunista párt által az 1940-es évek végén bevezetett és egészen a rendszerváltásig működtetett nómenklatúrába az új elittagok egy központosított rend szerint, felülről meghatározott kinevezési jogosultságok alapján, a párt egy-egy konkrét szervezeti szintjének kinevezési joga, hatásköre alapján kerültek. A kiválasztódás alapja kevésbé a társadalmi teljesítmény, inkább a párthoz és a rendszerhez való lojalitás és a származás lett (Huszár, 2007).

A nómenklatúra sajátossága azonban nem csak önmagában az elittagok kinevezés útján való kiválasztódásában áll. Az egyes politikai és társadalmi pozíciókba kinevezés útján való bekerülés nem feltétlenül jelenti az érdemeken alapuló elitrekrutációs csatornák felülírását. A rendszer a demokratikus kiválasztódási lehetőségekhez képest a társadalom egészére vonatkozóan meg kívánta határozni az egyes pozíciókba bekerülők körét. A szisztéma újdonságát totalitása adja: a társadalom minden szegmensére kiterjedő, az állampárt által meghatározott kinevezési jogok gyakorlása. Nem csak a politika, hanem az államosított gazdaság, valamint a társadalmi élet egyéb szegmenseire, testületeire is kiterjedő kinevezési hatásköri jogok érvényesítése volt jellemző (Rigby, 1988: 524.). A pártállam keretei között ez a sajátos kinevezési mechanizmus elősegítette a felülről irányított döntéshozatal zökkenőmentességét, a döntések kritika nélküli végrehajtását a rendszer minden szintjén. Ezen kívül ez a szisztéma hatékonyan meg tudta akadályozni a rendszerellenesnek tekintett elemek meghatározó döntéshozatali pozíciókba való bekerülését (Gazsó, 1993).

A kommunista pártok széleskörű kinevezési jogosultságait a párt különböző szintű szervezeteihez kapcsolódó úgynevezett káderhatásköri listákon keresztül gyakorolták. Az első magyar listának a Magyar Dolgozók Pártja 1950-es párthatározatát tekinthetjük, míg az utolsót 1988 júliusában fogadta el a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága. Ezután azonban az időközben lezajlott politikai változások hatására 1989. május 8-i határozatában meg is szüntette káderhatásköri jogának gyakorlását az állampárt (T. Varga–Szakadát, 1992). A rendszerváltozás óta ebben a témában folytatott kutatások alapján tudjuk (T. Varga–Szakadát, 1992; Szakadát, 1992; Huszár, 2007; Kiss, 2005; Kurtán, 2004), hogy a különböző szintű pártszervezeteknek különböző szintű hatásköri jogosultságai voltak. A rendszer működési logikája arra épült, hogy minden felelős döntéshozatali pozícióra a megfelelő szintű pártszervezetnek legyen javaslattevési és/vagy véleményezési joga. A gyakorlati működés során az alacsonyabb szintű pártalapszervezeteknek csak véleményezési joguk volt, a megyei szintű, illetve központi szervezetek viszont konkrét kinevezési hatáskörrel rendelkeztek. A központi szervek jogosultsága nem csak az egyes pozíciókba történő kinevezés jogát foglalta magába, hanem kiterjedt az előléptetések, áthelyezések, felmentések, leváltások, visszahívások, alacsonyabb munkakörbe helyezések területére; a minősítések, kitüntetések adományozásának kérdésére; a hivatalos és magánjellegű külföldi utak engedélyezésére, fegyelmi eljárások kezdeményezésére is (Szakadát, 1992: 97–98.). A káderhatáskör tehát egy adott pártszervezeti szint teljes uralmi jogosultságát lefedte a hozzá tartozó kádarszintek tekintetében.

Témánk szempontjából különösen fontos a kádári nomenklatúrára jellemző zártság és konzervativizmus. Történeti elitkutatások kimutatták, hogy Kádár János és a Magyar Szocialista Munkáspárt hatalmi konszolidációja után sem ment végbe egy nagyobb volumenű elitcsere. Bár 1957-ben a korábbi évekhez képest több új, első nomenklatúrapozícióját betöltő személy került kinevezésre, ez a pozíciók összességéhez mérten mindössze arra utal, hogy csak a Rákosi-rendszerben leginkább kompromittálódott legfelső réteg cserélődött ki az új vezetés alatt. Helyüket jellemzően az alacsonyabb szintű káderek előléptetése útján töltötték fel (Huszár, 2007: 66–77.). A történeti elitkutatások az életkori, a mobilitási, és a be- és kikerülési csatornákra koncentrált vizsgálatai kimutatták, hogy a kádári nomenklatúra rendszere egy meglehetősen zárt szerkezetben működött, amelyben az új belépők száma viszonylag alacsony volt, sokkal inkább a rendszeren belüli, szervezetek közötti és a hierarchián belüli mozgás jellemezte. Ez a tendencia empirikus adatokkal alátámaszthatóan igazolható az 1980-as évekre vonatkozóan is (Sztárayné Kézdy, 2005).

Az állampárt totális káderhatásköre és a rendszer működtetésének fentebb jelzett időhatárai egyaránt azt mutatják, hogy a nomenklatúra egyik meghatározó talapzata volt a pártállamnak. A nomenklatúrarendszer értelmezése viszont a kutatások alapján többrétű lehet. Egyrészt jelentheti szűk értelemben

véve a pártszervek hatásköri jogosultságát, azaz a káderhatásköri listák összefüggő rendszerét (Szakadát, 1992: 97). Ebben az értelemben a nómenklatúra rendszere az egyes pártszervezeti szintek kinevezési jogosítványainak terjedelmét, a jogosultsági szinteket, a bevont pozíciók körét és a jogosultságok mögött rejlő legitimációs szintet jelenti: a pártszervek, valamint személyek uralmát a társadalomban működő különféle állami és nem állami szervezetek fölött (T. Varga–Szakadát, 1992).

Más megközelítésben „...a nómenklatúra politikailag rekrutálódott rend, amely politikai és társadalmi uralmat gyakorol a rendszerben...” (Körösényi, 1997: 67.), azaz a káderhatásköri listákon meghatározott pozíciókba kinevezettek által alkotott szociológiai értelemben vett társadalmi képződmény, sajátos működési logikával, belső kohézióval, hierarchiával, kiváltságokkal. Körösényi András értelmezésében a nómenklatúra mint társadalmi rend olyan meghatározó képződménye volt a pártállamnak, hogy annak mentén alakult ki a rendszerváltás után az egyik meghatározó politikai törésvonal is az új alapokra épülő politikai rendszerben (Körösényi, 1996 és 1997).

ELMÉLETI KERETEK

A hazai politikatudomány a rendszerváltás idején és az azt követő években intenzíven foglalkozott az elitváltás, az elitrekrutáció és -cirkuláció témája kapcsán a pártállami elit tagjainak a demokratikus átmenetben betöltött szerepével, helyzetével, valamint lehetőségeivel az új politikai berendezkedés keretei között. A kutatások a politikai elitet illetően döntően az országgyűlési képviselőkre koncentráltak. A demokratikus keretek között megválasztott parlament képviselői összetételének vizsgálatán alapul Körösényi András már idézett tanulmánya is a nómenklatúra törésvonal-relevanciájáról. Ezen kívül a régi elit tagjainak utókövetésével, valamint az új elit karrierútjának vizsgálata alapján több elemzés is született az elitváltás és az elitfolytonosság témakörében. Szelényi Iván (Szelényi, 1994; Szelényi–Szelényi 1995) több poszt-kommunista kelet-kelet-közép-európai országban lezajlott, az *elitek cirkulációjára és reprodukciójára* vonatkozó kutatásai arra a kérdésre keresték a választ, hogy mi történik a rendszerváltás folyamatában a régi elit tagjaival, illetve milyen lesz, lett az új elit. Egy elitcirkulációs folyamat során kikerül-e a régi elit nagyobb része a hatalomból, vagy egy elitreprodukciós folyamatban át tudja menteni befolyásolási potenciálját az új rendszerbe? A látszat szerint több országban a régi nómenklatúra tagjai közül sokan nagyobb zökkenők nélkül mentették át befolyásoló képességüket az új, demokratikus rendszerbe. Bár politikai mozgásterük csökkent, egykori politikai tőkájukat gazdasági tőkére és pozícióra váltva, befolyásukat megőrizték. A Szelényi Iván és munkatársai által 1993–94-ben hat kelet-kelet-közép-európai új demokráciában végzett fel-

mérés⁵ alapján Magyarországon az 1990-es évek elején egy „diszfunkcionálisan gyors elitcsere” ment végbe (Szelényi, 1994: 43.), amely szerint az új politikai elit tagjai a demokratikus rendszert megpróbálták tiszta lappal indítani, és a fontosnak tekintett pozíciókba olyanokat kinevezni, akiknek meghatározó pártállami múltjuk nem volt. Sok esetben ez azonban a szakszerűség, szakértelem kárára ment, így az új közigazgatási, gazdasági, kulturális szférák nem tudtak elég hatékonyan működni. Feltételezése szerint ez a gyors elitcsere is oka volt az 1994-es választások során megindult új cirkulációs folyamatnak.

A rendszerváltás körüli években többen megfogalmaztak hasonló feltételezéseket a magyarországi társadalomtudósok közül is. Hankiss Elemér (1989) és Szalai Erzsébet (1994) is vizsgálta a régi elit pozíciószerzésének, hatalomátmentésének lehetőségét az új, demokratikus rendszerbe. Elméleteikben a régi elit továbbélésének lehetőségét a gazdasági szféra vezető pozícióinak megszerzésében, illetve a gazdasági változásokat átlátni képes tudás, mint szimbolikus, társadalmi tőke kamatoztatásában látták.

A különböző elitcsoportokat elemző újabb kutatások azonban árnyalják az elitcseréről, az elitcsoportok mozgásáról kezdetben feltételezett képet. A parlamenti elitet illetően statisztikai adatokkal igazolható a nagyarányú cserélődés a rendszerváltás éveiben (Ágh, 1994; Ilonszki–Kurtán 1999; Ilonszki, 2005, 2009), a gazdasági elitet illetően viszont már megoszlanak a vélemények. Azok a hipotézisek, amelyek szerint a régi politikai elit zökkenőmentesen át tudta menteni pozícióját a gazdasági szférába, nem igazolódtak maradéktalanul. Kolosi Tamás és Lengyel György egymástól független kutatásai azt igazolják, hogy önmagában a Kádár-rendszerbeli hatalmi pozíció nem predesztinált a politikai elitből való kiszorulás után egy jó gazdasági pozícióra. Meghatározóbb volt ebben a tekintetben az 1989 előtti gazdasági háttér, a vállalatvezetői tapasztalat, vagy egy sikeres vállalkozás a második gazdaságban (Kolosi, 2000). Másrészt pedig a gazdasági eliten belül már az 1980-as évek végén, még a rendszerváltás előtt megindult egy elitcirkulációs folyamat, amelynek során a gazdasági elit jelentősen kicserélődött, megfiatalodott. Közvetlenül a rendszerváltás előtt az MSZMP-tagok aránya a gazdasági elitben mintegy 75%-os volt, bár 1990-re ez a tényező fokozatosan veszített jelentőségéből (Lengyel, 2003).

A rendszerváltás utáni elitcsere-elméletek újabb megfogalmazása Kolosi Tamás és kutatótársai „osztályvezető-helyettesek forradalma”-hipotézise. Kiindulási alapja az, hogy a békés átmenetben egyik napról a másikra nem vezíthető el az előző rendszerben elfoglalt kedvező pozíció. Különböző szimbolikus – kulturális és kapcsolati – tőkék megléte, illetve konvertálása segíti a régi elitet az új viszonyokhoz való alkalmazkodásban, így továbbra is kedvező pozícióban maradhatnak. A kedvező pozícionális tőke azonban – különösen a kezdeti időkben – hátrány is lehetett, így az előző rendszerben első vonalban levők helyét a második vonalban dolgozó, de politikailag kevésbé kompromittált pozíciókat elfoglalók vehették át 1990 után (Kolosi, 2000: 67–68.).

Látható, hogy a rendszerváltás utáni elitcirkuláció és elitreprodukciónak kérdéskörében maradtak még tisztázatlan kérdések. Közéjük tartozik a kormányzati elit tagjainak vizsgálata is. Jelen tanulmány célja az, hogy képet adjon egy meghatározó politikai döntéshozatali szegmens, a kormányzati pozíciókat betöltők nómenklatúramúltjáról, a régi prominensek bekerülési lehetőségeiről az új elitbe. Ezen belül megvizsgálom, hogy húsz év távlatából visszatekintve igazolható-e a nagyarányú elitcsere a kormányzati eliten belül is a rendszerváltás után, vagy egy kései elitreprodukciónál beszélhetünk inkább. A demokratikus úton hatalomra került kormányokba milyen arányban és milyen döntéshozatali szinteken kerültek be az egykori nómenklatúra tagjai, illetve a fő döntéshozók, vagy a másodvonal kapott-e lehetőséget a demokratikus politikai rendszeren belüli új szerepek betöltésére.

AZ ADATELEMZÉS MÓDSZERE

A rendszerváltás utáni kormányzati szereplők nómenklatúramúltjának vizsgálatához a T. Varga György és Szakadát István által publikált egykori MSZMP-s hatásköri listákra támaszkodtam (T. Varga–Szakadát, 1992). A káderhatásköri lista azon döntéshozatali szintek és pozíciók felsorolása, amelyekre az állampártnak kizárólagos kinevezési jogosultságot biztosított a rendszer. Egy-egy, többnyire vezetői pozíciót betöltő személyre meghatározott szintű pártszervezet tehetett javaslatot, illetve adott beleegyezést a kinevezéshez. A publikált központi bizottsági és politikai bizottsági hatásköri listák az országos és központi párt- és állami vezetői szintekre vonatkozó kinevezési, illetve állásfoglalási jogot tartalmazzák.

A kormányzati elit vizsgálatához alapként a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága által 1988 júliusában elfogadott legutolsó hatásköri listát⁶ használtam (T. Varga–Szakadát, 1992: 91–94.). Ez a lista azonban csak a legfelsőbb pártvezetés, a központi bizottság és a politikai bizottság kinevezési, állásfoglalási jogait tartalmazza, a középszintű listák nincsenek publikálva. A kutatás szempontjából csak a felső vezetés káderhatáskörének ismerete azonban nem volt elegendő, az elemzésből nem maradhattak ki az alacsonyabb káderhatáskörbe tartozó nómenklatúrapozíciók sem. Az MSZMP KB és PB hatásköri listáján túl ezért az egyes pozíciók elemzéséhez összeállításra került egy bővített lista,⁷ amelynek alapja a Harcsa István által közölt állami vezetők és vezetői munkakörök jegyzéke, az 1987. évi besorolás alapján (Harcsa, 1993). A lista tartalmazza az államigazgatás vezetőit a miniszterektől az osztályvezetőkig, a tanácsi vezetőket, a különböző szintű elnököket és VB titkárokat, a vállalati és pénzügyi vezetőket, a szövetkezeti vezetőket, a szakszervezeti vezetőket, kulturális vezetőket, az igazságszolgáltatás vezető pozícióit. Ez a lista került kiegészítésre a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) és a Kom-

munista Ifjúsági Szövetség (KISZ) vezető funkcióival, benne a Politikai Bizottság (PB) és a Központi Bizottság (KB) tagjaival, a különböző szintű pártszervezetek titkáraival, és az erőszakszervezetek csúcspozícióival. A konkrét kutatás során az egyes foglalkozások ezen lista alapján kerültek kódolásra. Mivel a lista meglehetősen sok vezető pozíciót tartalmaz, ezért célszerűnek látszott összefoglaló csoportokat alkotni, nagyobb egységekbe fogva össze az egyes posztokat. Ennek alapján az alábbi kategóriákat különítettem el:

- Csúcsvezetők: a legfőbb állami vezetők → MSZMP-, KISZ-, egyéb tömegszervezeti funkcionáriusok (SZOT), miniszterek, miniszterhelyettesek, államtitkárok, tanácsi vezetők, országgyűlési képviselők,
- Miniszteriális vezetők: az államigazgatás vezető pozíciói → főosztályvezetők, főosztályvezető-helyettesek, osztályvezetők, külképviseleti vezetők; országos hatáskörű szervek vezetői,
- Tudomány, kultúra, sajtó vezetői: felsőoktatási vezetők, kutatóintézeti vezetők, múzeumok, színházak, könyvtárak vezetői, meghatározott sajtótermékek vezetői,⁸
- Gazdasági vezetők: vállalati, pénzügyi, termelőszövetkezeti, állami gazdasági és egyéb szövetkezeti vezetők,
- Egészségügyi vezetők: főigazgató és igazgató főorvosok és helyetteseik.

A kormányzati elittagok nomenklatúramúltjára vonatkozó adatok egy SPSS-adatbázisban (*Kiegészítő Miniszteri Adatbázis*)⁹ kerültek összegzésre. Az elkészült adatbázis a 2010 májusában lezáródó kilenc kormányzati periódus meghatározott elittagjainak – *miniszterelnökök, miniszterek, politikai és közigazgatási államtitkárok* –, adatait tartalmazza, publikus, nyomtatásban megjelent, illetve az interneten fellelhető életrajzaik alapján.

A magyar alkotmányos szabályok alapján a kormánytag fogalma egyértelműen a miniszterelnökre és a miniszterekre terjed ki, de a kutatás során a kormányzati elit fogalmát kitágítottam a kormányzati döntéshozatalban jelentős szerepet betöltő politikai¹⁰ és közigazgatási államtitkárokra is. A nemzetközi kormányzati elitkutatások tapasztalatai alapján a miniszterek és a kormánytagjai kifejezések nem feltétlenül fedik le egymást, az utóbbi fogalom szélesebb értelemben magába foglalja miniszterek alatti vezetők szintjeit is (Blondel, 1985: 8.) – lényegében azt a csapatot, akinek segítségével a mindennapi munkáját a tárcavezető végzi –, valamint az államtitkárokat is (Dogan, 1989: 4.). Ebben a munkában a kormányzati elit tagjaiként a miniszterelnökökre, miniszterekre, politikai és közigazgatási államtitkárokra vonatkozó adatok kerülnek elemzésre.

A kutatás során használt kormány fogalom is némileg eltér a magyar alkotmányos szabályozás által megszabott keretektől, amely szerint a kormány a miniszterek kinevezésével alakul meg, és megbízatása az új választások következtében, vagy a miniszterelnök megbízatásának megszűnésével együtt

szűnik meg. A kormányzatra vonatkozó kutatásokban nemzetközileg elfogadott sztemderdek alapján politikatudományi értelemben új kormányról beszélünk új választások után felálló kormány esetében, ha megváltozik a miniszterelnök személye, vagy ha megváltozik a kormány pártösszetétele (Müller–Strom, 2000: 12.). A miniszteriális elit adatait tartalmazó adatbázisba ennek megfelelően kerültek a rendszerváltás utáni időszakra vonatkozóan a kilenc kormány tagjainak adatai felvételre.¹¹ A kutatás egyelőre nem terjed ki a második Orbán-kormány tagjaira, mivel az adatok lezárt ciklusra vonatkozóan jobban összehasonlíthatók.

Az alábbi táblázat (1. táblázat) bemutatja, hogy az egyes kormányokban összesen hány fő töltött be pozíciót, azzal a korrekcióval, hogy mivel több esetben a szereplők a kormányzati posztok között mozogtak, ugyanazon kormányzati perióduson belül valaki egymás után betölthetett több miniszteri vagy államtitkári posztot, mozoghatott az államtitkári szintek között is, ezért ezek a számok nem abszolút számok.¹²

1. táblázat. A kormányzati elit összetétele 1990. május – 2010. május

	Miniszterelnök	Miniszter (fő)	Politikai államtitkár (fő)	Közigazgatási államtitkár (fő)	Összesen (fő)
Antall-kormány	1	29	29	27	86
Boross-kormány	1	17	17	14	49
Horn-kormány	1	25	20	20	66
I. Orbán-kormány	1	28	37	31	97
Medgyessy-kormány	1	24	31	24	80
I. Gyurcsány-kormány	1	21	29	22	73
II. Gyurcsány-kormány	1	18	30*	a pozíció 2006 és 2010 között megszűnt	49
III. Gyurcsány-kormány	1	16	24*		41
Bajnai-kormány	1	17	22*		40

Forrás: Kiegészítő Miniszteri Adatbázis

** 2006-tól államtitkárok törvényi megnevezéssel*

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI KORMÁNYZATI ELIT
NÓMENKLATÚRAMÚLTJÁNAK ELEMZÉSE

A kormányzati elit tagjai nómenklatúra-beli múltjának feltárásához a legcélszerűbb és legegyszerűbb megoldás az elittagok 1989-ben, illetve a rendszerváltás előtt betöltött szakmai pozíciójának elemzése, az általuk hivatalosan publikált életrajzi adataik alapján. Az első kormányzati ciklus tisztségviselői esetében a nómenklatúrapozíciók két irányból lettek meghatározva: egyrészt a közvetlenül a kormányzati elitbe kerülés előtti pozícióból, valamint az 1989 előtti szakmai pálya során bármikor betöltött nómenklatúrapozícióból. A későbbi kormányok esetében a kinevezés előtti pozíció irrelevánsá vált, hiszen többnyire ezekbe a pozíciókba az elittagok már 1990 után kerültek. A nómenklatúra-beli múlt feltárásához az 1989-ben betöltött, a káderhatásköri listán és a már említett vezetői listán szereplő pozíciók mellett a vizsgálatot kiterjesztettem az alacsonyabb szintű MSZMP/KISZ-pozíciókra (politikai munkatársak, referensek stb.) is.

A második táblázat kormányokra bontva mutatja be a rendszerváltás utáni kormányzati elit tagjainak korábbi nómenklatúrapozícióit. A vizsgált húsz évben összesen 231 olyan személy töltött be kormányzati posztot, aki korábban a pártállamban is vezető, nómenklatúrapozícióban volt, bár ez a szám a jelzett személyi átfedések miatt arányt jelez, de nem értelmezhető abszolút számként.

Az egyes kormányokat összehasonlítva jól látszik, hogy a jobboldali kormányokba jellemzően kisebb arányban kerültek be olyan tisztségviselők, akik a pártállam idején vezető döntéshozatali pozíciókat töltöttek be. A legkisebb mértékben az első Orbán-kormányban voltak (18,55%), és a legmagasabb az arányuk a Horn-kormány idején volt (69,69%). A táblázat jelzi azt a tendenciát is, hogy a rendszerváltástól távolodva a kormányzati elittagok között csökken a nómenklatúratagok aránya. Ennek hátterében nyilvánvalóan generációs okok is meghúzódnak: 2002 után a szocialista kormányokba is több olyan tag került be, akik életkoruk alapján már nem is lehettek tagjai a nómenklatúrának. A csökkenő tendenciának másik releváns oka azonban az, hogy 2006 után, a közigazgatási államtitkári pozíció megszűnése miatt kiestek a vizsgálatból a minisztériumi hivatalnokok, akik a minisztériumi vezetők kategóriába sorolt egykori vezetők döntő hányadát teszik ki.

2. táblázat. A kormányzati elit nőmenklatúrapozíciót betöltött tagjai 1990 május – 2010 május*

	Antall-kormány (N=86)		Boross-kormány (N=49)		Horn-kormány (N=66)		I. Orbán-kormány (N=97)		Meggyessy-kormány (N=80)		I. Gyurcsány-kormány (N=73)		II. Gyurcsány-kormány (N=49)		III. Gyurcsány-kormány (N=41)		Bajnai-kormány (N=40)	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
csúszvezetők	6	6,9	1	2,04	25	37,9	5	5,1	23	28,8	18	24,7	9	18,4	13	31,7	8	20
(MSZMP-vezető)					3				8		8		3		4		3	
(KISZ-vezető)					1				4		4		3		4		2	
(Hazafias Népfront)							2											
(miniszterelnök-helyettes)					1													
(miniszter)					2				2									
(miniszterhelyettes)	4		1		7		2		1		1		1		1			
(államtitkár)	2				4				2		2							
(tanácsí vezető)					5		1		4		1		2		4		3	
(országgyűlési képviselő)					1													
(szakszervezeti vezető)					1				2		2							
minisztériumi vezetők	13	15,1	5	10,2	16	24,2	8	8,2	16	20	9	12,3	3	6,1	2	4,9	2	5
gazdasági vezetők	10	11,6	5	10,2	5	7,6	3	3,1	4	5	5	6,9			1	2,4		
tudomány, kultúra, sajtó vezetői	6	6,9	4	8,2	2	3,03	1	1	2	2,5	1	1,4					1	2,5
egészségügyi vezetők							1	1										
Összesen (231 fő)	35	40,6	15	30,6	46	69,69	18	18,55	45	56,25	33	45,2	12	24,49	16	39	11	27,5

Forrás: Kiegészítő Kormányzati Adatbázis

* A táblázatban a miniszterelnök és a miniszterek egy adatsorban szerepelnek

Az Antall- és a Boross-kormány időszaka (1990–1994)

A Szelényi Iván vezetete hivatkozott kutatás közvetlenül a rendszerváltás utáni években a kelet-közép-európai országokban nagyarányú elitcserét jelzett a politikai elitben. Az Antall- és a Boross-kormány adatai első ránézésre azonban nem támasztják ezt alá a kormányzati elit szegmensében: az Antall-kormányba a vizsgált pozíciók 40%-ába kerültek be egykori elittagok, és a Boross-kormányban is egyharmadnyi az arányuk. Ez azonban csak látszólag mond ellent annak az antalli elvnek, amely alapján az első rendszerváltató kormánynak nem lehetett olyan tagja, aki a pártállamban meghatározó politikai funkciót töltött be. Az adatok jól jelzik, hogy az Antall- és a Boross-kormányban nyert kinevezést a legkevesebb egykori csúcsvezető, és ők sem politikai pozíciókba kerültek: mindannyian közigazgatási államtitkárok voltak, akik döntően a Németh-kormányban töltötték be vezető kormányzati tisztségeket.¹³ Politikai posztokra, miniszteri és politikai államtitkári pozíciókba inkább egykori gazdasági és kulturális vezetők kerültek, bár életrajzi adataik alapján kevésbé ez, inkább hosszabb szakmai pályájuk és a rendszerváltás idején betöltött politikai szerepvállalásuk határozta meg kinevezésüket. A kutatás során felhasznált vezetői lista alapján maga Antall József is némenklatúrapozícióból került a kormány élére, mint a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyv- és Levéltár főigazgatója. Utóda Boross Péter pedig mint a Dél-Pesti Vendéglátó Vállalat igazgatója ment nyugdíjba 1989 februárjában. Nyilvánvalóan ez a két pozíció nem a központi káderlistán szereplő poszt volt, de a rendszer működési logikája alapján a közintézmények és az állami vállalatok vezetőinek kinevezése az 1970-es években, amikor a két későbbi miniszterelnök vezető pozícióját elfoglalta, mindenképpen párthatáskörbe tartozott.

A kormányzati elit tagjai közé legnagyobb számban 1990–94 között kerültek be egykori minisztériumi némenklatúrapozíciót betöltők, és ez szintén Antall József elképzeléseinek megfelelően alakult így. A közigazgatás speciális tudást igényel, a közigazgatási államtitkári pozíciókban szükséges a speciális szaktudás a minisztériumi hivatalok működtetéséhez. Ezekre a posztokra Antall József tudatosan nevezett ki korábbi, megfelelő szakmai gyakorlattal és reputációval rendelkező, technokrata típusú hivatalnokokat.

Ezek az adatok a minisztériális elitre vetítve árnyalják a Szelényi-féle nagyarányú elitcsere tézist: amennyiben csak a politikai pozíciókat vizsgáljuk, az első két kormányzati ciklusban is adatolható a nagyarányú elitcsere: az Antall-kormány 30 minisztere közül, a miniszterek közé számolva a kormányfőt is,¹⁴ 9 fő (30%) töltött be egykori némenklatúrapozíciót, de ők kivétel nélkül a gazdaság, a kultúra és az alsóbb szintű – főosztályvezetői, osztályvezetői, minisztériumi vezetők közül kerültek ki. A politikai államtitkárok tekintetében még kisebb az egykori némenklatúratagok aránya, mindössze 5 fő (17%), és közülük sem volt senki csúcsvezető. A Boross-kormány idején a miniszteri pozíciót betöltők között az arány csökkent (5 fő, 27%), új tag ebbe a kormányba

ez egykori elitből nem került be. A csökkenő arányt természetesen az is magyarázza, hogy a Boross-kormány egy fő kivételével (Kónya Imre belügyminiszter) változatlan összetételben folytatta munkáját Antall József halála után, így erre a kormányzati periódusra a megelőző három év fluktuációja már nem nyomta rá a bélyegét. Az érintett politikai államtitkárok közül pedig az Antall-kormányból már csak egy fő maradt hivatalban. Politikai pozícióba ebben a kormányban sem került pártállami csúcsvezető.

Az adatok alapján tehát a nómenklatúramúlt tekintetében a politikai és szakmai pozíciók eltértek egymástól ebben az időszakban. A szigorú értelemben vett antalli elveknek megfelelően közvetlenül a rendszerváltás után egykori pártfunkcionárius nem foglalhatott el magas szintű politikai kormányzati döntéshozatali pozíciót. A nómenklatúramúlttal rendelkező kormányzati tisztségviselők jellemzően az állampárton és a központi káderhatásköri listákon kívüli szférából rekrutálódtak.

A Horn-kormány időszaka (1994–1998)

Az 1994-ben hivatalba lépő Horn-kormány időszaka a Magyar Szocialista Párt kormányzati pozícióba kerülésével inkább az elitreprodukciónak irányába mutat. Közel 70%-os arányban kerültek be a kormányba olyanok, akiknek egy-egy korábbi karrierállomása rövidebb-hosszabb ideig a pártállami nómenklatúrához köthető, köztük több MSZMP-vezető. A táblázat Horn-kormányra vonatkozó adatai azt is egyértelműen megmutatják, hogy egykori csúcsvezetők is nagyobb arányban tértek vissza meghatározó döntéshozatali pozíciókba: a miniszterek több mint fele (14 fő, 54%), a politikai államtitkárok egynegyede (5 fő, 25%) egykori csúcsvezető volt. A Horn-kormány 1994-es kampányának egyik szlogenje éppen a szakértő kormány üzenetét hordozta, azt a szakértelemet, amellyel vezető politikusai az Antall-és a Boross-kormány amatőr politikusaihoz képest a pártállamban betöltött pozícióik kapcsán rendelkeztek. Horn Gyula miniszterelnök a rendszerváltás előtt több vezető pozíciót is betöltött: tagja volt az MSZMP KB-nak, a Németh-kormány külügyminisztereként kormányzati tapasztalata is volt.

A Horn-kormányban a legnagyobb számban a miniszterek és a közigazgatási államtitkárok, többnyire egykori minisztériumi hivatalnokok adták a nómenklatúratagok nagyobbik hányadát. A miniszterek között 19, a politikai államtitkárok között 9, a közigazgatási államtitkárok között 18 fő töltött be pártállami vezető pozíciót. A nagyszámú egykori elittagot egy kivétellel a Magyar Szocialista Párt delegálta a kormányba. A Szabad Demokraták Szövetsége által delegált közlekedési miniszter, Lotz Károly az Anyagmozgatási és Csomagolási Intézet gazdasági igazgatóhelyetteseként töltött be az 1980-as évek közepétől vezető, kevéssé befolyásos nómenklatúrapozíciót.

A táblázat adatai alapján megállapítható, hogy ebbe a kormányba került be a legtöbb egykori nómenklatúratag, köztük vezető MSZMP-tisztségviselők és

egykori miniszterek. Ezzel együtt azonban az is látható, hogy döntően ebben a kormányban sem az állampárt vezetői tértek vissza nagy számban a politikai döntéshozatalba. A csúcsvezetők között is, és az alsóbb szintű vezetők között is nagy arányban találhatunk egykori minisztériumi vezetőket. A közigazgatási államtitkárok között ebben a kormányban is nagy számban találunk korábbi minisztériumi középvezetőket.

Az első Orbán-kormány időszaka (1998–2002)

A rendszerváltás óta az első Orbán-kormányba kerültek be a legkisebb arányban, de nem a legkisebb számban pártállami elittagok. Ennek egyrészt generációs okai vannak, a kormánytagok, leginkább a politikai államtitkárok, de a miniszterek egy része is abból a generációból származik, amely a rendszerváltás idején kezdte szakmai pályafutását, többen szinte csak professzionális politikai pályát futottak be, így értelemszerűen esetükben nem jöhetett szóba vezető pozíció betöltése a pártállam idején. Az idősebb generáció tagjai közül került ki az az öt fő (4 miniszter és egy közigazgatási államtitkár¹⁵), akik a rendszerváltás előtt csúcsvetetői pozíciókat töltöttek be. Egykori MSZMP-funkcionárius a kormánypártok elveivel összhangban nem került kormányzati posztra.

A többi kormányhoz hasonlóan, ebben a kormányban is az egykori nomenklaturatagok döntő hányadát a miniszteriális vezetők teszik ki. A volt elittagok fele (9 fő) a közigazgatási államtitkárok közül került ki.

A NÓMENKLATÚRAPOZÍCIÓK ALAKULÁSA A 2002 UTÁNI KORMÁNYOKBAN (2002–2010)

Mivel a Medgyessy-, Gyurcsány- és Bajnai-kormányokban nagyarányú a személyi átfedés,¹⁶ a külön, kormányonkénti elemzés torzítana, ezért ezek a kormányok együtt kerülnek vizsgálatra. A 2002 után regnáló kormányokban a korábbi nomenklaturatagok száma, összehasonlítva a Horn-kormány adataival, csökkenő tendenciát mutat, bár a Medgyessy-kormányban még a tisztségviselők több, mint a fele töltött be vezető pártállami pozíciót; a legkisebb számban és arányban a Bajnai-kormányba kerültek be egykori elittagok.

A 2002 és 2010 közötti időszakban szolgáló három miniszterelnökből kettő, Medgyessy Péter és Gyurcsány Ferenc az MSZMP legmagasabb szintű káderhatásköri listáján szereplő pozíciót töltöttek be: Medgyessy Péter az MSZMP KB tagja, valamint a Németh-kormány pénzügyminisztere volt a rendszerváltás előtt,¹⁷ Gyurcsány Ferenc pedig a KISZ KB titkáráként bár rövid ideig, de a Kádár-rendszer egyik meghatározó ifjúsági vezető pozícióját töltötte be.¹⁸

A táblázatból kiolvasható, hogy az MSZP vezette kormányok tisztségviselőik egy részét abból a körből rekrutálják, amely egykor az MSZMP-ben és a KISZ-ben kezdte pályafutását. A koalíciós partner SZDSZ ebben az időszakban is csak egyetlen minisztert delegált a Medgyessy-kormányba: Csillag István a Pénzügyminisztérium osztályvezetőjeként töltött be káderhatásköri listán szereplő pozíciót az 1980-as évek közepén.

Generációs okok is indokolják, hogy 2002 után megnő az egykori KISZ-vezetők aránya, bár a táblázat számai inkább csak tendenciát jeleznek, hiszen az elittagok besorolásakor azok legutoljára betöltött nómenklatúrapozíciója került rögzítésre, miközben voltak többen is olyanok, akik akár mindkét szervezetben tevékenykedtek a pályájuk során. Figyelemreméltó azonban az az adatsor, amely szerint a 2002 után hivatalba lépett kormányok nagyobb arányban merítettek az MSZMP felső vezetői köréből. A Horn-kormány négy tagjához képest a Medgyessy- és az első Gyurcsány-kormányban 12-12 tag, 2006 és 2009 között 6-8 tag, és még a Bajnai-kormányban is öt olyan tag került, illetve maradt a kormányban, aki a rendszerváltás előtt legfelsőbb szintű pártfunkciót töltött be. Ez a tendencia jelzi, hogy 1994-ben a hatalomra került MSZP, bár potenciális és tényleges rekrutációs csatornaként tekintett az egykori pártállami funkcionáriusokra, de vélhetően a sajátos történelmi és legitimációs helyzetéből adódóan kevésbé annak legfelső pártvezetési szintjeit nevezte ki az új döntéshozatali pozíciókba. Ezt a kört Medgyessy Péter vonta be inkább a kormányzásba, kabinetjébe több egykori MSZMP-s vezetői pozíciót betöltő¹⁹ is meghívást kapott.

A szocialista párti politikusok életrajzaiban nagy számban szerepel az egykori MSZMP- és KISZ-tagság és a betöltött funkciók. Ha ezeket az adatokat is összevetjük, az látszik, hogy míg a Horn-kormányban 19 MSZMP-tag miniszter közül hárman KISZ-tagok is voltak, addig Medgyessy Péter kormányában 11 MSZMP-tag és 4 KISZ-tag volt a miniszterek között, Gyurcsány Ferenc első kormányának miniszterei között 11 MSZMP-tagság mellett 5 KISZ-tagsággal rendelkező volt. Az arány Gyurcsány Ferenc második kormányában kiegyenlítődik 5-5 MSZMP- és KISZ-taggal, a harmadik kormányzati periódusától pedig csökken a KISZ-tagok aránya. Kiegészítésként mindenképpen meg kell erősíteni, hogy ebben a vonatkozásban az önéletrajzok a tapasztalatok alapján nem feltétlenül megbízható források, a belőlük kinyerhető adatok inkább egy tendenciát jeleznek, amely teljes képnek semmiképpen sem nevezhető, nem utolsó sorban azért mert a jobboldali kormányzati tisztségviselők kapcsán ezt az adatot csak nagyon kevés esetben lehet megtalálni.²⁰

Összességében a 2002 után hivatalba lépett kormányok esetében az is látványos, hogy nem csak a politikai jellegű pártállami elitpozíciók száma, hanem a miniszteriális pozíciókból bekerült kormányzati elittagok száma is csökkenő tendenciát mutat. Ez is összefüggésben van az idővel, ahogyan távolodunk a rendszerváltástól a hivatalnokok egy része, többek között a sajátos átpolitizá-

lódás eredményeként, kikerült a rendszerből, másrészt pedig a hivatali szegmensbe is bekerültek a fiatalabb generáció tagjai, releváns pártállami múlt nélkül.

KONKLÚZIÓ

Áttekintve az 1990 és 2010 közötti időszakot a kormányzati tisztségviselők pártállami folytonossága tekintetében, a feltárt adatok is jelzik, a nómenklatúramúlthoz való viszonyulás dilemmáját. Láthatjuk, hogy a pártállammal szembeni alternatívaként az 1980-as évek végén a politikába bekapcsolódott csoportok, későbbi kormánypártok egyfajta kettős viszonyrendszert alakítottak ki a pártállami funkcionáriusokkal kapcsolatban. Az 1980-as évek végén a legmarkánsabban MSZMP-ellenes állásfoglalást hirdető SZDSZ és FIDESZ sem tudta teljes egészében kikerülni a problémát. Politikai, szakpolitikai érvek és érdekek, valamint a rendszerváltás után újra formálódó kapcsolati hálók mentén mindkét párt kormányzati szerepvállalása idején kerültek olyan személyek kormányzati posztokra, akik a rendszerváltás előtt nómenklatúrapozíciót töltöttek be. Kétségtelen tény, hogy számszerűleg ehhez a két párthoz kötődik a legkevesebb ilyen jellegű kinevezés, ráadásul nem is az egykori csúcvezetők köréből, mégis a rendszerváltás idején megfogalmazott radikális elutasításhoz képest a gyakorlati működésben az egy-egy személy kinevezéséhez fűződő egyéb érdekek, valamint a távolodás a pártállami időktől felülírták az elveket. A rendszerváltás idején az MDF és Antall József által megfogalmazott tételek a pártállami tisztségviselőket illetően némileg árnyaltabbak voltak: teljes elutasítás a leginkább érintett egykori MSZMP-funkcionáriusokat illetően, és szakmai, gyakorlati szempontok érvényesítése az egyéb nómenklatúrapozíciók kapcsán a nem politikai jellegű pozíciókban.

Egy sajátos viszonyt, nyilvánvalóan más okokból, mint az egykori ellenzéki pártoknál, az MSZP esetében is felfedezhetünk az egykori elithez való viszonyulásban. Egyrészt az egykori pártállami tisztségviselők a korábban kialakult kapcsolati hálók okán természetes merítési körként adódtak az MSZP számára. Másrészt azonban a Horn-kormány adatai mutatják, hogy 1994-ben a sajátos történelmi helyzetben, a rendszerváltás utáni második kormány vezető pártjaként az MSZP nem az egykor fajsúlyos pártállami politikusokat hívta vissza, hanem inkább a második vonalat, döntően az 1980-as években kormányzati munkában tapasztalatot szerzett személyeket.

Más lett a helyzet azonban Medgyessy Péter kormányra kerülésével: 2002-re az MSZP stabilizálta a helyét az új politikai és pártrendszerben, valamint a társadalmi diskurzusokban is megváltozott volumennel jelentek már meg a pártállamhoz való viszonyulás kérdései. Tulajdonképpen ezt jelzi az is, hogy Medgyessy Péter miniszterelnöki karrierjének a D-209-es ügy nem vetett véget. Az egyéb politikai érdekek a kormánypártok esetében felül tudták írni Med-

gyessy Péter előző rendszerben betöltött szerepének jelentőségét a demokratikus politikai berendezkedés keretei között. Medgyessy Péter életkoránál, és az MSZP pártrendszerbe való stabil beágyazottságánál fogva erőteljesebben támaszkodott az egykori magas rangú MSZMP-funkcionáriusokra. A kinevezések kapcsán már kevésbé játszott szerepet az 1990 előtti pozíció, a közvélemény sem kérte ezt számon a kormányfőn.

A következő, Gyurcsány Ferenc és Bajnai Gordon vezette kormányok, ahogy korábban láthattuk, sok személyi átfedéssel működtek. Ez egyrészt magyarázza is az adatok hasonlóságát mind a Medgyessy- és az első Gyurcsány-kormány, mind az azt követő kormányok tekintetében. Az ezekre a kabinetekre jellemző nómenklátúráarányok megmutatják, hogy az MSZP továbbra is épített az egykor a pártállamban szocializálódott politikusaira, de az idő előrehaladtával egyre inkább csökkenő mértékben. Ebben nyilvánvalóan nem kis szerepet játszott az időbeli távolság a pártállami időktől, és ezzel az egykor aktív politikusok egy részének a politikából való kimaradása, valamint párhuzamosan az MSZP politikusok, köztük a miniszterelnökök generációváltása.

A miniszterelnökök életkora az összes kormány esetében hatást gyakorolt a kormányzati pozícióba kinevezettek összetételére, a nómenklatúramúlt tekintetében is. Ahogy az elemző részben is volt már róla szó, az első Orbán-kormány esetében a kinevezettek életkora eleve sok esetben kizárta a pártállamban betöltött funkciót, ahogyan 2002 után sok esetben igaz ez az MSZP vezette kormányokra is.

Az előbbieken bemutatott adatok és tendenciák összességében a rendszerváltás óta formálódó kormányzati elit tekintetében vegyes képet mutatnak. A parlamenti elitben közvetlenül a rendszerváltás után tapasztalható nagyarányú elitcsere a miniszteriális elitnek csak a politikai szegmensében ment végbe az 1990-es évek elején. A tágabb értelemben vett, a kutatás tárgyát képező kormányzati elitet nem lehet leegyszerűsítve, csupán az elitcsere vagy az elitreprodukciónak fogalmával jellemezni. Ennek oka egyrészt a jobb- és baloldali kormányok eltérő kinevezési gyakorlata és merítési háttere, valamint a politikai és a szakmai vezetői posztok eltérő rekrutációs bázisa. Az egyes kormányzati periódusokra vonatkozóan az adatok jól szemléltetik a pártállami nómenklatúrához való viszonyt: ennek alapján az elmúlt húsz év tekintetében a politikai pozíciókat tekintve az látszik, hogy a jobboldali kormányok kevésbé, a baloldali kormányok nagyobb arányban neveztek ki kormányzati tisztségviselőket az egykori nómenklátúratagok közül. A szakmai vezetők szintjén viszont minden kormányban nagyobb arányú ugyan a pártállami folytonosság, de ezeknél a kinevezéseknél a nómenklatúrapozíció a kinevezések tekintetében nem az elsődleges szempont.

Visszaulva a rendszerváltás után megszületett elitcirkulációs és elitrekrutációs elméletekre, ezek a vizsgálat alapján a kormányzat politikai vezetői szintjén értelmezhetőek, a szakmai vezetői szinteken kevésbé. A politikai po-

ziciók esetében az adatok alapján a rendszerváltás után a jobboldali kormányokra inkább az elitcirkulációs, a baloldali kormányokra egy kései elitreprodukciós folyamat volt jellemző a vizsgált időszakban.

JEGYZETEK

- ¹ „A demokratikus átmenet során a Magyar Szocialista Munkáspárt jogutódjaként jogi elismerést nyert politikai szervezetek a törvénytelenül felhalmozott vagyon örököséként is osztoznak elődjeik felelősségében.” Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása, 3. cikk. <http://www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf> A kézirat végleges lezárásának időpontjában (2013. március 22.) a törvény még a köztársasági elnök aláírására vár.
- ² T/893 törvényjavaslat A szovjet megszállást követő szocialista rendszerek által biztosított politikai nyugdíj-privilegiumok megszüntetéséről és a szocializmus áldozatainak társadalombiztosítási kompenzációjáról. <http://www.parlament.hu/irom39/00893/00893.pdf>
- ³ <http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?dbnum=1&docid=A1100210.TV>
- ⁴ Megemlítendő még, habár a pártállami múlt feldolgozását más aspektusból, az ügynökmúlt feltárása felől közelítette meg a Lehet Más a Politika 2012-ben benyújtott törvényjavaslata. (T/7232 törvényjavaslat Az állambiztonsági múlt átláthatóvá tételéről. <http://www.parlament.hu/irom39/07232/07232.pdf>)
- ⁵ Oroszország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Bulgária
- ⁶ A Központi Bizottság és a Politikai Bizottság káderhatásköri listája. (Elfogadta a Központi Bizottság 1988. július 13–14-én) Az MSZMP KB káderhatásköri jogosultságát 1989. május 8-ai határozatában szüntette meg.
- ⁷ A lista rendelkezésemre bocsátásáért köszönetet mondok ezúton is Kurtán Sándornak.
- ⁸ Habár a kulturális vezetők, kulturális elit fogalmába általános értelemben a sajtó vezető képviselői nem tartoznak bele, jelen esetben mégis egy kategóriában szerepelnek, mivel a központi káderhatásköri listákon ezek a területek egy csoportba sorolódnak (Sajtó, tudományos, kulturális terület). (T. Varga–Szakadát, 1992)
- ⁹ A Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet Elitkutató Központja keretén belül folytatott kutatások során a kormányzati ellittagokra vonatkozóan két adatbázis is készült. A nomenklátúraadatokat az úgynevezett Kiegészítő Miniszteri Adatbázis tartalmazza, amely a szerző saját adatfelvételén alapul.
- ¹⁰ Benne a 2006–2010 között az államtitkári pozíciót betöltőkkel.
- ¹¹ Antall József 1993-ban bekövetkezett halála után került a miniszterelnöki pozícióba Boross Péter; a 2002–2006 közötti parlamenti ciklusban pedig politikai okok vezettek a miniszterelnök-váltáshoz, Medgyessy Péter 2004 nyarán bekövetkezett lemondásához és Gyurcsány Ferenc miniszterelnökké való kinevezéséhez, ami magával hozta a kormány átalakítását is. A 2006–2010 közötti parlamenti ciklusban három kormányzat regnált: Gyurcsány Ferenc két kormányt, egy többségit és egy kisebbségit vezetett, miniszterelnöki pozíciójáról való lemondása után Bajnai Gordon töltötte be 2009. április 14-től 2010 májusáig a kormányfői posztot.
- ¹² 1990 és 2010 között a Bajnai-kormánnyal bezárólag kilenc kormányban összesen 333 személy

- töltött be vezető kormányzati – miniszterelnöki, miniszteri, politikai államtitkári és 2006-ig közigazgatási államtitkári – pozíciót (Ványi, 2012).
- ¹³ Miniszterhelyettesek: Auth Henrik, Bogdán Tibor, Manhercz Károly, Martonyi János; államtitkárok: Kiss Elemér, Somogyi Ferenc
- ¹⁴ Az elemzés további részében az arányok megállapításakor a miniszterelnököket és a minisztereket együtt számoljuk.
- ¹⁵ Járai Zsigmond, Martonyi János, Mikola István és Stumpf István miniszterek, Kovácsné dr. Molnár Ilona közigazgatási államtitkár.
- ¹⁶ 2002 és 2010 között öt kormányban a 424 kormányzati vezető pozíciót (miniszterelnök, miniszterek, politikai államtitkárok, közigazgatási államtitkárok) összesen 135 fő töltötte be, közülük 78 fő (57%) egynél többször kapott kinevezést valamelyik kormány vezető pozíciójába. (Forrás: saját számítások.)
- ¹⁷ Medgyessy Péter sajtóhírek és később saját elmondása alapján is D-209-es kóddal a Kádár-rendszerben kémelhárító ügynöki feladatokat is ellátott. A tény napvilágra kerülése, majd elismerése megerősíti ugyan Medgyessy Péter pártállami beágyazottságát, de jelen írás témájához érdemben plusz információt nem ad, így ennek a szálnak a feldolgozását nem tekintem feladatomnak.
- ¹⁸ Az MSZMP KB 1988-as káderhatásköri listája alapján a Minisztertanács és tagjai az MSZMP KB hatáskörébe tartoztak, a KISZ KB titkára a Politikai Bizottságéba (ld. T. Varga–Szakadát, 1992: 92–93.).
- ¹⁹ A miniszterelnökön kívül az MSZMP KB tagja volt Kovács László; Csehák Judit az MSZMP PB tagja volt, Jánosi György az MSZMP Tolna megyei első titkára volt.
- ²⁰ A kutatásnak még a legelején kiderült, hogy az egykori MSZMP- és KISZ-tagságokra vonatkozó információk a nyilvánosan publikált életrajzokból csak nagy hiányokkal tárhatók fel, a vizsgált húsz év kormányzati szereplőire vonatkozóan. Ha az életrajzokban ez az adat feltüntetésre került, az adatbázisban rögzítésre került. A fenti adatok ennek alapján jeleznek egy tendenciát.

IRODALOM

- Ágh Attila (1994): A kelet-közép-európai országok politikai rendszerei: azonosságok és különbségek. *Info-Társadalomtudomány*, No. 29., 21–29.
- Blondel, Jean (1985): *Government Ministers in the contemporary world*. London, Sage.
- Dogan, Mattei (1989): Introduction: Selecting cabinet ministers. In: Dogan, Mattei (ed.): *Pathways to Power: Selecting Rulers in Pluralist Democracies*. Boulder, San Francisco, London, Westview Press. 1–18.
- Gazsó Ferenc (1993): Elitváltás Magyarországon. *Társadalmi Szemle*, 5., 16–26.
- Gazsó Ferenc (1996): Volt egyszer egy állampárt. *Társadalmi Szemle*, 11., 3–13.
- Gazsó Ferenc (1997): Nomenklatúra és törésvonalak. *Társadalmi Szemle*, 6., 54–63.
- Hankiss Elemér (1989): *Kelet-európai alternatívák*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Harcza István (1993): A közelmúlt hatalmi elitjének főbb csoportjai. *Statistikai Szemle*, 2., 101–117.

- Huszár Tibor (2007): *Az elittől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása Magyarországon (1945–1989)*. Budapest, Corvina Kiadó.
- Ilonszki Gabriella (szerk.) (2005): *Képviselők Magyarországon I*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó,
- Ilonszki Gabriella (szerk.) (2011): *Szakértők és pártemberek. Kormányzati elit Magyarországon 1848–2010*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Ilonszki Gabriella (2003): Számít-e az elit folytonossága? *Politikatudományi Szemle*, 4., 109–124.
- Ilonszki Gabriella (2009): *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és a 20. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Ilonszki Gabriella–Kurtán Sándor (1999): A magyar parlamenti elitek: demokratizálás és elitválás. *Politikatudományi Szemle*, 4., 49–80.
- Kiss László (szerk.) (2005): *Nómenklatúra Magyarországon (1957–1989)*. Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar.
- Kolosi Tamás (2000): *A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalomszerkezete*. Budapest, Osiris.
- Körösényi András (1996): Nómenklatúra és vallás. Törésvonalak és pártrendszer Magyarországon. *Századvég, Új Folyam*, 1., 67–94.
- Körösényi András (1997): Nómenklatúra és törésvonal. *Társadalmi Szemle*, 2., 63–75.
- Kurtán Sándor (2004): Elitkontinuitás a magyar parlamentben 1990 után. Kézirat.
- Lengyel György (2003): A magyar gazdasági elit cirkulációja a kilencvenes években: lassulás és bezáródás. *Politikatudományi Szemle*, 4., 125–141.
- Müller, Wolfgang C.–Strom, Kaare (2000): Coalition Governance in Western Europe. In: Müller, Wolfgang C.–Strom, Kaare (Eds): *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford, Oxford University Press, 1–32.
- Rigby, T. H (1988): Staffing USSR incorporated: The Origins of the Nomenklatura System. *Soviet Studies*, Vol. XL, no. 4., October, 523–537.
- Szakadát István (1992): Káderfo(r)gó. A hatásköri listák elemzése. *Társadalmi Szemle*, 8-9. 97–120.
- Szalai Erzsébet (1994): *Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után*. Budapest–Szombathely.
- Szelényi Iván (1994): Az elit cirkulációja vagy újratermelődése Közép-Kelet-Európában? *Info Társadalomtudomány*, 29., 31–41.
- Szelényi Iván–Szelényi Szonja (1995): Circulation or Reproduction of the Elites during the Post-Communist Transformation of Eastern Europe. *Theory and Society*. Vol. 24., No 5., 615–638.
- Sztárayné Kézdy Éva (2005): Az 1963 és 1989 közötti káderkinevezések elemzése. In: Kiss, László (szerk.): *Nómenklatúra Magyarországon (1957–1989)*. Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar, 151–198.
- Ványi Éva (2012): *A magyar kormányzati elit karrierút vizsgálata 1990 és 2010 között*. Doktori értekezés tervezet. Kézirat.
- Voslensky, Michael S. (1980): *Nomenklatura. Die herrschende Klasse der Sowjetunion*. Verlag Fritz Molden. Wien–München–Zürich–Innsbruck.